

Міністерство освіти і науки України
Українська академія друкарства
Кафедра інформаційної, бібліотечної та архівної справи

**РОБОЧА ПРОГРАМА ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ІСТОРИЧНА БІБЛІОГРАФІЯ”**

напряом підготовки 02 – Культура

спеціальність 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Факультет економіки та організації книжкової справи

ЛЬВІВ – 2016

*Затверджено на засіданні кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової
справи*

*Української академії друкарства
(протокол № __ від __ _____ 2016 р.)*

Розробники:

канд. іст. наук, доц. Савчук Г.М.,
д-р іст. наук, проф. Пасічник М.С.,
канд. іст. наук, доц. Берест І.Р.,
ст.викл. Гірняк Г.З.,
канд. іст. Наук, ст. викл. Стрельбицька С.М.,
асистент Кудряшова А.В.

Рецензент:

Відповідальний за випуск: завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи УАД, д-р іст. наук, проф. Пасічник М.С.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна дисципліна «Історична бібліографія» у навчальному плані підготовки магістра спеціальності 029 – «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» належить до нормативних. Курс передбачає лекційні та практичні заняття, виконання індивідуального завдання, завершується заліком. Він є логічним продовженням курсів «Бібліотекознавство» та «Книгознавство бакалаврату вищеозначеної спеціальності. У програмі підготовки магістра тісно пов'язаний з такими дисциплінами як «Археографія», «Документні ресурси бібліотек і архівів», «Інформаційні ресурси» та ін.

Робоча програма дисципліни «Історична бібліографія» включає: опис навчальної дисципліни, мету і завдання, перелік і короткий зміст тем, схематичну структуру навчальної дисципліни, завдання для практичної та самостійної роботи, критерії оцінювання, методи навчання та контролю, рекомендовану літературу.

У результаті вивчення дисципліни планується отримати фахівця, здатного представити бібліографічну практику у її історичному розвитку та проводити дослідження з історії бібліографії і бібліографії історичних документів.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 02 - <i>Культура</i>	<i>Дисципліна вибору навчального закладу</i>	
Індивідуальне науково-дослідне завдання <i>стаття</i>	Спеціальність (професійне спрямування): <i>029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа</i>	Рік підготовки:	
		2-й	-
Загальна кількість годин – 120		Семестр	
		3-й	-
		Лекції	
		34 год.	-
		Практичні, семінарські	
		17 год.	-
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		69 год.	-
		Індивідуальні завдання:	
		-	-
		Вид контролю: <i>залік</i>	

Мета та завдання навчальної дисципліни

Курс «Історична бібліографія» має допомогти студенту в пізнанні методів та засобів представлення історичної літератури та історичної документації. Принцип історизму є одним із основних у науковому пізнанні, тож вивчення документу (в широкому сенсі) в його історичному розвитку є необхідним для науково-освітнього рівня магістра.

Мета: набуття знань і навиків бібліографічного опису історичної документації, що включає в себе як безпосередньо історичні джерела, так і праці істориків-фахівців, що зосереджені в архівах та бібліотеках.

Завдання:

- здобуття загального уявлення про предмет історичної бібліографії;
- вивчення історії бібліографії як практики та науки;
- визначення специфіки бібліографічного опису історичної документації і літератури;
- набуття практичних навиків.

ВСТУП

Історична бібліографія – складова й невід’ємна частина бібліографічної науки. Вона утверджувалася протягом кількох століть і пройшла складний та тернистий шлях становлення й розвитку. З бібліографічної науки в окрему галузь виділилася історична бібліографія, яка поступово зайняла належне їй місце в системі історичної науки та освіти в університетах, педагогічних університетах, університетах культури та педінститутах України. Ця наука допомагає формувати всебічно ерудованого та освіченого історика, орієнтуватися в системі сучасної наукової інформації, слідкувати за новими літературними надходженнями з потрібних студентові проблем історичного циклу наук або окремої історичної теми.

Історична бібліографія має сталу історію свого розвитку, про що свідчать наукові монографії, статті та навчальні посібники. У них визначаються мета і предмет науки, встановлюється понятійний апарат, розроблені методи й прийоми наукових оцінок джерел.

Історична бібліографія сформувалася як спеціальна історична дисципліна у 70–80-х роках ХХ ст. Розвиток історичної бібліографії за радянської доби в Україні було досліджено в спеціальних монографіях, статтях та нарисах. Плідно попрацювали у цій царині учені Харківського інституту культури та співробітники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Були розроблені теоретичні, методичні та методологічні засади науки, визначені дискусійні питання, виокремлено можливі напрямки розв’язання окремих проблем, дослідниками було визначено роль та місце бібліографії у суспільно-політичному та науковому житті. У процесі читання магістерського курсу «Історична бібліографія» передбачено знайомити студентів із здобутками цієї науки.

Магістрам курс історичної бібліографії здатен прищепити навички користування довідково-інформаційними матеріалами з історичної тематики, правильного оформлення наукового апарату курсових, бакалаврських, магістерських та дипломних робіт.

Сучасна історична бібліографія поповнена методико-методологічними розробками, у яких розкривається суть і особливості наукового дослідження, використання логічних законів і правил при написанні магістерських і дисертаційних робіт, методика розробки етапів та структури наукової праці. 13

Нині історична бібліографія має навчальну літературу, підготовлену фахівцями різних наукових та навчальних закладів.

РОБОЧА ПРОГРАМА КУРСУ

Лекція I

Вступне заняття курсу

В лекції розглянуто предмет та основні проблеми курсу історичної бібліографії, історію розвитку вітчизняної історичної бібліографії та основоположників цієї науки.

Слово «бібліографія» – складне і походить від грецьких слів *biblion* – книга і *grapho* – пишу, описую, отже бібліографія – опис книг. Ця дефініція з'явилася у V ст. до н. е. і означала просто перелік книжок. У III ст. до н. е. у зв'язку із занепадом античної культури це поняття зникає з ужитку і з'являється у XVII ст. у Франції в новому тлумаченні – як опис книжок. 18 У сучасній літературі існує кілька визначень змісту дисципліни:

Історична бібліографія – це не тільки суттєва галузь науки, яка розвивається за своїми специфічними законами, а й дисципліна, яка має велике практичне значення. Опис книги неможливий без кропіткої пошукової праці, без глибокого ознайомлення з її змістом. Інколи досить переглянути її (*de visu*), щоб описати. Немає потреби перераховувати різні типи (види) історичних праць: наукові монографії, науково-популярні статті, художні твори тощо.

Історична бібліографія допомагає освіченій і культурній людині виявити в морі книг самотутні та несамотутні джерела. Ця наука допомагає сформулювати й цінувати те самотутнє, що увійшло в історію історичної науки, у її дорогоцінний, історично налагоджений науковий апарат. Вона сприяє вихованню критично-розумового підходу до спадку попередників, звільненню студента від усього зайвого, зокрема, шкільництва, й формує творчого фахівця, що не може бути синонімом заучування та лише копіювання певної суми знань.

В Україні у 90-х роках XX ст. функціонувало близько 50 тисяч бібліотек різних систем і відомств. На жовтень 2010 р. в Україні залишилось 40 тис. бібліотек різних видів підпорядкування. До послуг читачів у них нагромаджено величезні скарби – понад 1 мільярд примірників книг і журналів з усіх галузей. Щороку бібліотеки відвідують більше 25 мільйонів читачів.

З'явилася професія бібліографа, склалися певні методи бібліографічної роботи, виникли бібліографічні відділи бібліотек. Так утверджувалася й розвивалася бібліографія, метою якої є допомогти читачеві орієнтуватися у книжковому світі. У наш час бібліографію визначають як інформаційну діяльність по задоволенню потреб швидкого інформаційного пошуку.

Історична бібліографія – це дітище історичної науки. Вона служить справі пропаганди історичних знань й історичної думки. Без глибокого ознайомлення з історичною літературою неможлива ніяка навчальна й наукова діяльність. Дослідник мусить знати рівень вивчення проблем, до яких він звертається, тому йому конче необхідно попрацювати над історіографією питання, або відмовитися від неї. Знання літератури необхідне ще й для того, щоб зуміти парировати доводи опонентів, побудувати контраргументи, переконати, зрештою, своїх візаві. Допоможе у цьому саме добре знання історичної бібліографії.

Практичне значення спецкурсу – навчити студентів грамотно оформляти науковий апарат курсової або дипломної роботи. Історична бібліографія сприяє глибокому вивченню ДСТУ 7.1-84.

Студент також має набути досвіду самостійного бібліографічного пошуку, оскільки з багатьох історичних тем покажчики відсутні, а те, що існує, часто є застарілим. Крім того, історик мусить володіти також прийомами бібліографічного описання, складанням прикнижкової бібліографії та допоміжних покажчиків.

Студентів знайомлять з назрілими дискусійними й нерозв'язаними проблемами історичної бібліографії. Нового прочитання вимагають її методологічні аспекти науки. Марксистсько-ленінська теоретична спадщина з її класовим підходом до пошуку і описання джерел, що було притаманно дослідникам минулих літ, 32 себе вичерпала.

Знання історичної бібліографії передбачає також практичну роботу з каталогами бібліотек, сприяє ефективному пошуку необхідної літератури для виконання практичних завдань, написання курсових, дипломних праць студентами, допомагає раціонально використовувати розумову енергію завдяки чіткій організації наукової праці.

Як навчальна дисципліна, історична бібліографія знайомить студента з вітчизняною історичною бібліографією, її сучасним станом, із літературою та працями відомих діячів науки й культури держави, історичною літературою, присвяченою окремим темам нашого історичного минулого, з історичною періодизацією тощо. Вивчаючи історичну бібліографію, студент знайомиться з методами пошуку літератури та першоджерел, необхідних не тільки у процесі навчання в університеті, а й під час роботи в школі, вузі, на виробництві. Історична бібліографія навчає правильному оформленню науково-довідкового апарату, озброює навичками самостійної праці над удосконаленням своїх знань.

Лекція II

Теоретико-методологічні аспекти визначення бібліографії

1.1. Виникнення та початковий період розвитку бібліографічної діяльності

Власне бібліографічна діяльність виникає тоді, коли з'являється суспільна потреба в створенні та використанні бібліографічної інформації (БІ).

Бібліографічна інформація з'являється разом із книгою. Початковою формою існування БІ були бібліотечні каталоги, які повинні були з'явитися в бібліотеках при нагромадженні книг. Перші в світі бібліотеки з'явилися у Шумері в III тис. до н. е. Найдавніша бібліографічна праця, що збереглася до наших часів – датований 2000 р. до н. е. перелік книг, зроблений на глиняних плитках і знайдений під час розкопок у Ніппурі – столиці Шумеру. Був

складений каталог бібліотеки асирійського царя Ашшурбаніпала в Ніневії (VI ст. до н. е.). У Стародавньому Єгипті була бібліотека в місті Едфу, яка отримала назву «Будинок папіруса». Найбільш відома бібліографічна праця давнини була складена бібліотекарем Александрійської бібліотеки Каллімахом. Вона має назву «Таблиці тих, хто прославився в усіх науках і мистецтвах, а також того, що нами написано» і датується III ст. до н. е. Бібліографічні повідомлення, в яких немає даних про місце зберігання книг – це другий напрям розвитку бібліографічної інформації. Однією з перших бібліографічних праць такого роду вважають «Дидакалії Аристотеля» (335–323 рр. до н. е.).

Пізніше списки праць видатних вчених, філософів, поетів та інших діячів почали включати в їхні життєписи. Автори збірників – Плутарх, Светоній, Марк Теренцій Варрон, Корнелій Непот та інші – разом з життєписами видатних людей подавали і відомості про їх твори.

У середні віки книжкова культура значно звузилася. Лише наприкінці Середньовіччя кількість книг збільшилася і виникла потреба в іншому обліку. Центрам книжкової культури стали церкви та монастирі. За часів князювання Володимира Святославовича (близько 978–1015 рр.) були організовані школи. Після прийняття християнства розширилися зв'язки Київської Русі з Візантією, слов'янськими і західноєвропейськими державами.

Ярослав Мудрий (1019–1054 рр.) заснував першу на Русі бібліотеку (1037 р.). На жаль, про її каталог нічого невідомо, як і про каталоги інших бібліотек Київської Русі.

Одним з різновидів бібліографічних списків у Стародавній Русі були списки пожертвування книг. З XIII ст. зберігся список книг, подарованих волинським князем Володимиром Васильковичем церквам міст Любомль, Брест, Чернігів та ін. Список вміщений у так званому Волинському літопису 1288 р.

У XIV–XV ст. в Україні продовжують складати списки істинних і ложних книг, у яких вказувалися вже не тільки грецькі, а й місцеві книги.

Найбільша потреба в бібліографічній інформації виникла з початком книгодрукування, тому що кількість книг різко збільшилася. В одному з ранніх

українських видань Івана Федоровича – в «Книзі Нового Завета» (Острог, 1580 р.) в окремому додатку був надрукований покажчик змісту книг Нового Завіту, складений Тимофієм Михайловичем під назвою «Книжка собрание верей нужнейших...». Це була перша друкована бібліографічна праця в Україні.

Виникнення та подальший розвиток книгодрукування здійснили справжній переворот у системі документальних комунікацій, в організації виробництва та розповсюдження знань. Найбільш зацікавленими у поширенні друкованих книг стали друкарі – видавці та книготоргівці. Вони починають використовувати бібліографічну інформацію для поширення відомостей про видану продукцію з метою її продажу. Виникає видавничо-книготоргівельна бібліографія. Спочатку створювалися окремі рекламні плакати, потім – видавничі та книготоргівельні каталоги, що використовувалися на книжкових ярмарках у Франкфурті-на-Майні, Лейпцизі. У 1564 р. на Франкфуртському ярмарку з'явився перший зведений каталог книг, поданих до продажу.

У XVI ст. усвідомлюється потреба у бібліографічному підсумку розвитку книжкової справи. Найбільш відома праця цього напрямку – швейцарського вченого Конрада Геснера «Універсальна бібліотека» (1545–1555 рр.). К. Геснер поставив завдання облікувати всі рукописні та друковані книги, що були написані мовами, прийнятими для спілкування вчених: латинською, грецькою та давньоєврейською. За підрахунками дослідників, йому вдалося облікувати близько 20 % світової книжкової продукції (на 90 % це була рукописна книга). У XVI–XVII ст. починають складати бібліографічні покажчики, що відбивають літературу, яка з'явилася на території певної держави або написана національною мовою. Це був початок бібліографії, названої пізніше національною. Спроб у галузі національної бібліографії було чимало, але вони не завжди закінчувалися публікацією бібліографічного посібника. Деякі з таких посібників залишилися в архівних фондах.

1.2. Історичний розвиток терміну «бібліографія» та його значення до початку XX століття

У V ст. до н. е. «бібліографом» звали переписувача книг. Пізніше, у XVII ст., у Франції «бібліографією» було названо покажчик книг «Бібліографія

політична», який вийшов у 1633 р. Його автор – Габриель Ноде (G. Naude) був секретарем та бібліотекарем відомого релігійно-політичного діяча Мазаріні, який став пізніше кардиналом. Перше тлумачення терміна «бібліографія» з'явилося 1704 року у французькому словнику «Dictionnaire de Trevoux»: знання та розшифрування стародавніх манускриптів шляхом вивчення їх дерев'яних оправлень, паперу чи пергаменту.

У XVII ст. слово набуває кількох значень:

1. Результат праці бібліографа, тобто список (або покажчик, перелік, репертуар) книг.

2. Практична діяльність наукового характеру, якою займається бібліограф. Ця діяльність полягає у вивченні книг (рукописних та друкованих) з метою їх описування, а також у складанні таких описів.

3. Знання про книгу, тобто наука, об'єктом якої є книга. Ця наука об'єднувала історію книги (а також книгодрукування), питання її опису, каталогізації та класифікації.

У 1804 р. бібліотекар та бібліофіл Габріель Пеньо (G. Reignot), запропонував науку про книгу називати бібліологією, а назву «бібліографія» залишити за тією її галуззю, яка займається покажчиками книг.

Протягом XIX ст. продовжувалася уточнюватися диференціація наук. У 1897 р. французький вчений Шарль Морте визначив бібліографію як вчення про складання покажчиків, у яких книги характеризуються за

допомогою опису, повідомлення щодо характеристики книг з боку їх видавничої форми чи предмету. 3

1.3. Тракткування бібліографії у XX столітті. Термінологічна праця в галузі бібліографознавства

З метою досягнути єдності у вживанні того чи іншого терміна у 60-ті роки було прийнято рішення запровадити стандартизацію бібліографічної термінології.

Перший державний стандарт з бібліографічної термінології – —ГОСТ 16448-70 «Библиография. Термины и определения» з'явився у 1970 р. Він відіграв велику роль у закріпленні певного значення й за окремим термінами,

незважаючи на деякий опір з боку громадськості та труднощі у перенавчанні спеціалістів. Особливо великого значення набуло введення до наукового обігу терміна «бібліографознавство» для позначення науки, що вивчає практичну бібліографічну діяльність.

Термін «бібліографія» було закріплено за практичною діяльністю, спрямованою на створення бібліографічних посібників. А результати цієї діяльності пропонувалося називати термінами «бібліографічний посібник» або «бібліографічна продукція».

Після введення у дію державного стандарту 7.0-84 термін залишився нестандартизованим, тобто дозволялося будь-яке його застосування. У 1994 р. в Україні був затверджений та опублікований державний стандарт України — ДСТУ 2392-94 «Інформація та документація. Базові поняття». У ньому серед інших є термін «бібліографія» з такою дефініцією: засоби ідентифікації, описування та упорядкування документів. У 1999 р. прийнятий міждержавний стандарт — ГОСТ 7.0-99. Визначення бібліографії тут таке: інформаційна інфраструктура, що забезпечує підготовку, розповсюдження та використання бібліографічної інформації.

Лекція III

Становлення та розвиток національної бібліографії України

2.1. Зародження та розвиток наукової бібліографії в Україні

Бібліографія України зароджується у період середньовіччя. З формуванням української нації зароджуються форми національної бібліографії за ознаками теорії, мови, змісту та національного походження автора. Зародження та розвиток наукової бібліографії і формування її базових понять пов'язані з періодом нового часу: саме у XIX ст. з'явилася бібліографічна практика створення покажчиків літератури. У XIX — на початку XX ст. побачили світ праці, які визначаються як складові частини національної бібліографії.

Активне формування національної свідомості, розвиток української національної мови найбільш виразно проявилися у розквіті художньої літератури та численних наукових працях з української історії, літератури,

етнографії, фольклору. Авторами перших бібліографічних зведених покажчиків з української історії та літератури були О. М. Лазаревський, В. І. Межов, Я. Ф. Головацький, М. О. Максимович та ін.

Зародження наукових засад української національної бібліографії пов'язане з іменем М. Ф. Комарова та І. О. Левицького.

Чи не вперше питання української бібліографії як проблему порушує український учений і бібліограф Зенон Кузеля (1908), а проблему поточної української бібліографії – бібліографічна комісія НТШ.

Протягом 70–90 рр. ХІХ ст. формувалися складові частини національної української бібліографії. Завдяки зусиллям М. Ф. Комарова та І. О. Левицького було започатковано складання бібліографічного репертуару нової української книги. Одночасно робиться спроба налагодити поточний облік і оцінку української та українознавчої літератури – книг, періодики, журнально-газетних статей, творів музичного та образотворчого мистецтва тощо. На початку ХХ ст. у працях Я. Головацького, А. Петрушевича, І. Свенцицького було закладено основи української бібліографії стародрукованої книги.

В цей час формується практична бібліографія. Харківський губернський статистичний комітет у 1886 р. опублікував бібліографічний покажчик «Литература о Харьковской губернии», підготовлений колишнім редактором «Харковских губернських ведомостей». Ця праця отримала схвалення відзив доцента Харківського ун-та Д. І. Багалія і секретаря статистичного комітету П. С. Єфименко.

Іван Левицький підготував фундаментальну «Галицко-руськую бібліографію ХІХ столетия» (1801–1886). – Т.1.

2.2. Бібліографічна діяльність в першій половині ХХ століття

Наступний етап у розвитку української бібліографії пов'язаний з періодом української революції 1917–1921 рр. У цей час закладалися державні основи національної бібліографії. За Центральної Ради у Бібліотечно-архівному відділі, створеному під керівництвом О. С. Грушевського при Генеральному секретаріаті народної освіти, розглядалися проблеми державної реєстрації друку та ретроспективної бібліографії. Спочатку ці питання були поставлені у

контексті створення Національної бібліотеки, яка розглядалася О. С. Грушевським як книгосховище українознавчої літератури та найбільше зібрання друкованої продукції, виданої в Україні всіма мовами.

Концепція національного фонду української книги як основи українознавчих досліджень розвивалася на базі двох напрямів його формування:

1) ретроспективного – створення національного бібліотечного фонду рукописної та друкованої спадщини українського народу;

2) поточного – комплектування фонду поточною літературою національно-державного друку. Вперше про це було сказано у Законі про утворення фонду Національної бібліотеки Української держави (1918).

24 січня 1919 року Директорія затвердила ухвалений Радою Народних Міністрів —Закон про утворення Головної Книжкової Палати. Завідуючим справами з утворення Головної Книжкової палати було призначено Ю. Меженка.

26 січня 1919 року Директорія затвердила ухвалений Радою Народних Міністрів «Закон про обов'язкову надсилку друкарнями, літографіями та іншими подібними закладами до Повітових Комісарів примірників всіх видань».

У складі Книжкової палати створювався Бібліографічний інститут. Роботу Бібліографічного інституту планувалося проводити у трьох напрямках – поточна бібліографія, ретроспективна бібліографія і формування фонду україніки.

2.3. Розвиток видавничої та книготоргівельної бібліографії в другій половині XX століття

В останній чверті минулого століття в Україні сформувалася система видавничої та книготоргівельної бібліографічної інформації, яка по суті функціонує й сьогодні.

У липні 1960 р. відбулася Всесоюзна нарада працівників книжкової торгівлі, на якій було вироблено рекомендації щодо поліпшення книжкової торгівлі в цілому і, в тому числі, реклами і пропаганди книжки.

В 60–80-ті рр. ХХ ст. в Україні сформувалася система видавничої та книготоргівельної бібліографічної інформації, в якій можна виділити три основних напрями: перспективна бібліографічна інформація; асортиментна бібліографічна інформація; обліково-видавнича бібліографічна інформація.

До середини 70-х років, в основному, склалася система бібліографічних посібників, що відображали книжкові видання. Тематичні плани видавництва стали основним бібліографічним джерелом, яке забезпечувало попередні замовлення на видання. З 1972 року вони отримали назву планів випуску літератури.

Існувала й перспективна бібліографічна інформація про спеціальні види науково-технічної літератури та документації. До них можна віднести описи винаходів, патентів, стандартів, промислові каталоги тощо. На початку 70-х років з'явилися нові види документів. Це діафільми, діапозитиви, магнітні плівки, грамплатівки, слайди, мікродиски.

Протягом розглядуваного періоду змінилося й змістовне наповнення джерел видавничої та книготоргівельної бібліографічної інформації. Наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. збільшилася кількість видань українською мовою, що потрапили до книготоргівельних бібліографічних посібників. Однак це явище було тимчасове, бо вже з середини 70-х років різко збільшився відсоток випуску літератури російською мовою, що в окремі роки досягав майже стовідсоткової позначки.

70–80-ті роки характеризувалися значною заідеологізованістю книговидавничої справи. Згори спускали вказівки, щодо уведення до бібліографічних посібників літератури що видавалася творів класиків марксизму-ленінізму, партійних документів тощо і повсякчас контролювали їхнє виконання. У середині 80-х років відбулися певні політичні зміни в державі, поширилися демократичні думки. Це відповідно відбивалося на змісті літератури, яка потрапляла до тематичних планів видавництв.

Таким чином, можна відзначити, що 60–80-ті рр. ХХ ст. характеризувалися значним розвитком книговидавничої діяльності та поширенням книготоргівельної мережі. Ці обставини сприяли формуванню та

розвитку системи видавничої та книготоргівельної бібліографії. Ця система була представлена перспективною, асортиментною та обліково-видавничою ланками бібліографічної інформації. Спостерігалася централізація книготоргівельної мережі. Суспільно-політичні особливості означеного періоду знайшли відображення у змістовому наповненні книготоргівельних та видавничих бібліографічних посібників.

Лекція IV

Проблеми та перспективи українського бібліографознавства в XXI ст.

Національна бібліотека (НБ) з'явилася в Європі в XVI ст. в результаті кардинальних соціально-політичних змін. Основні фактори, що сприяли появі НБ: формування націй і мов, створення і зміцнення національних держав, розвиток книгодрукування, потреби книжкової торгівлі, секуляризація науки від релігійної ідеології. Уявлення про структуру НБ історично змінювалося. Воно пройшло шлях від поняття НБ як інформаційної продукції відповідною національною мовою (вужке розуміння), до широкого розуміння НБ, що включає рукописні, друковані, електронні матеріали всіма мовами на території даної держави, створені національною мовою незалежно від змісту за межами даної держави, всіма мовами про дану націю і державу.

На сучасному етапі НБ України не обмежується тими параметрами, які були окреслені спочатку.

Нині НБ вийшла на міжнародний рівень і розвиваючись за об'єднаною програмою IFLA (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ, Гаага, Нідерланди) «Універсальний бібліографічний облік, Міжнародна програма МАКС», стала однією з провідних світового бібліографічного процесу.

НБ як відбиток національної пам'яті, пронизує та живить усе розмаїття сучасних інформаційно-бібліографічних систем, мереж, програм – національних і міжнародних, універсальних і галузевих, державних і приватних, які функціонують у ручному та автоматизованому режимі. Історичний досвід створення НБ доводить надзвичайну складність цього

процесу, що потребує розв'язання багатьох теоретичних, методичних та організаційних проблем. Основоположні розробки в сфері НБ завжди були в центрі уваги бібліографознавців, істориків, філологів, філософів і мали дискусійний характер. Це викликано складністю об'єкта і предмета дослідження, слабкістю наукових розробок понятійного апарату цілої галузі знання.

Нові реалії розвитку України та інформаційної діяльності викликали протиріччя у поняттях і термінах, визначеннях між змістом та обсягом старих і нових понять, які об'єктивно склалися під впливом нових умов. Для створення ефективної НБ на державному рівні, необхідно розробити уніфіковану систему базових понять та дефіній національної бібліографії.

У створенні НБ беруть участь різні установи, що входять до системи комунікації. Створенням рукописної україніки займаються архіви та найбільші бібліотеки держави, які мають рукописні фонди. Бібліографуванням спеціальних видів документів (дисертацій, наукових звітів тощо) – займаються органи Науково-технічної інформації (НТІ). Книжкова палата відповідає за поточне (на основі обов'язкового примірника) та ретроспективне бібліографування друкованої продукції.

Книжкова палата України за родом своєї діяльності збирає, реєструє і зберігає все, що виходить на терені України, вивчає і аналізує процеси, які відбуваються в книговидавництві й книгорозповсюдженні. Книжкова палата готує і видає державні бібліографічні покажчики, що охоплюють практично всі види видань: літописи книг, газет та журнальних статей, образотворчих, картографічних видань, нот, літопис авторефератів дисертацій (щоквартально).

Головними функціями Книжкової палати є: державна реєстрація та централізована каталогізація усіх без винятку видів видань України; комплектування і зберігання повного і недоторканого фонду Державного архіву друку – головного сховища всіх видань України; наукові дослідження в галузі бібліографії, книгознавства, соціології книги та читання, консервації та реставрації документів тощо.

Книжковою палатою в 1999 р. розпочато новий напрям бібліографічної

ретроспективної діяльності, пов'язаної з безпосереднім опрацюванням фонду україніки, складовою частиною якого є спецфонд забороненої свого часу літератури. Сучасна концепція НБ розглядає національну бібліографію як неодмінну функцію національної бібліотеки.

НБУВ здійснює видання ретроспективної національної бібліографії документів на всіх видах носіїв, включаючи твори українською мовою незалежно від місця видання; твори всіма мовами, створені на території України; твори всіма мовами про Україну і український народ, створені в усьому світі твори авторів-українців. Поєднання зазначених принципів дає можливість якнайповніше відбити в бібліографічних працях особливості 45

історичного розвитку України, її внесок у розвиток світової культури, науки, освіти, виробництва.

Лекція V

Бібліографічні джерела з історії

Бібліографічні джерела з історії класифікуємо за змістом на вітчизняні та всесвітні. Відповідно до розвитку вітчизняної історичної науки доцільно виділити за змістом і періодами описану літературу та бібліографічні джерела відповідно до наукової періодизації:

1. Стародавні часи (первісна цивілізація) – від першої появи людини на терені України (близько 1 млн. років до н. е) до створення держави Київська Русь (друга полов. IX ст.)

2. Середньовіччя (друга полов. IX ст. – 1569 р.) – роки існування держав східнослов'янського етносу до включення їх до Речі Посполитої. Тут потрібно виділити 2 етапи: 1). Раннє середньовіччя (існування Русі до 1240 р.); 2). Пізнє середньовіччя (існування більшості українських земель у складі Великого князівства Литовського, де переважала руська ідентичність).

3. Новий час (1569 – 1914 рр.) – період, що тривав від Люблінської Унії до початку першої світової війни.

4. Новітній час (1914–1991 рр.) – період індустріального суспільства, українського національно-демократичного революційного піднесення, включення України до складу СРСР, здобуття незалежності 1991 р.

5. Постновітній час (з 1991 р.) – це роки переходу від індустріального до постіндустріального (інформаційного) суспільства.

При опрацюванні бібліографічних джерел по українській історії необхідно враховувати територіальні особливості, які склалися історично.

Враховуючи це, варто звернути увагу, що розвиток цих регіонів (територій) був неоднаковий і нерівномірний. Як результат, з'являються наукові праці, де детально аналізуються історичні проблеми цих регіонів, а звідси створюються (укладаються) бібліографічні покажчики, де описується науково-публіцистична література.

До універсальної енциклопедії відноситься у першу чергу «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ).

Надзвичайно змістовна, насичена історією України є перевидана в Україні «Енциклопедія українознавства».

Ще у дореволюційний час розпочали складати бібліографічні довідники книг і статей, у яких описувалися праці з історії окремої губернії.

З історичних покажчиків можна виділити третій тип, що відноситься до вивчення економічної історії; політичної історії; історії культури; соціальної історії; суспільних рухів.

Інколи бібліографія присвячується історія однієї галузі народного господарства (наприклад, сільського господарства), історія одного суспільного прошарку або класу (наприклад, робітничого), однієї галузі культури (наприклад, літератури), або окрема історична тема (наприклад декабристи).

Пошук літератури по окремій темі чи питанню, передбачає спочатку звернення до узагальнюючих бібліографічних джерел (наприклад історії України), а пізніше необхідно опрацювати покажчики регіональні, якщо такі є. Потім по окремим галузям суспільно-економічного життя.

Лекція VI

Бібліографічні покажчики з історії

Бібліографічне джерело – це підготовлений фахівцем покажчик літератури, в якому описана друкована продукція з певної теми або галузі науки, суспільної чи природничої. Джерелом для вивчення історичної

бібліографії є покажчики, які охоплюють архівні й рукописні матеріали та історичну літературу, що зберігаються у фондосховищах України та за її межами.

Вивчаючи цю тему, студентам потрібно добре усвідомити типи бібліографічних джерел та посібників, дізнатися, що таке спеціалізовані бібліографічні видання, зрозуміти організацію бібліотечної справи в нашій країні та бібліографічну діяльність бібліотек.

Бібліографічні посібники і покажчики літератури поділяються на такі види: загальна історична бібліографія, каталоги й покажчики літератури окремих країн та періодів, тематичні посібники, спеціальні історичні покажчики, історико-краєзнавча бібліографія, бібліографія з історіографії, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін. Отже, бачимо, що покажчики за цільовим призначенням можуть бути тематичними та хронологічними.

Бібліографії цільового призначення мають рекомендаційний характер або науково-допоміжний. У першому випадку вони призначені для широкого кола читачів, розраховані на аматорів історії. До таких покажчиків включена література наукова, науково-популярна та художня. Бібліографічні покажчики хронологічного характеру необхідні для науковців та бібліотечних працівників. У них систематизуються джерела й наукова література.

Історична бібліографія, залежно від хронологічного охоплення літератури, може бути *поточною* або *ретроспективною*.

До *поточних* бібліографічних покажчиків входить історична література, опублікована за незначний проміжок часу – від тижня до року. Вони оперативно знайомлять читачів з історичними дослідженнями, присвяченими певній темі, регіону чи країні. Поточну бібліографію складають і публікують співробітники центральних бібліографічних центрів країни. До них відносяться Книжкові палати незалежних держав, зокрема, й України. Наприклад, колишня Всесоюзна книжкова палата у Москві отримувала 15 обов'язкових примірників усіх друкованих видань, які виходили в Радянському Союзі. Там вони реєструвалися, описувалися, друкувалися каталожні картки і розсилалися по

бібліотеках країни. Республіканські Книжкові палати отримували відповідну кількість обов'язкових примірників друкованої продукції, що побачила світ у тій чи іншій республіці. Нині Книжкова палата України, крім видання каталожних карток, друкує покажчики газетних, статейних матеріалів, а також покажчики монографій та авторефератів.

Це найбільш повні джерела державної інформації про нові книги, статті, брошури.

Інститут проблем реєстрації, інформації НАН України та Національна бібліотека імені В. І. Вернадського НАН України з 1995 р. друкують у 3-х серіях, у кількості 117 примірників часопис «Український реферативний журнал». Журнал виходить один раз у квартал (4 рази на рік). У кожному номері є рубрика «Історія. Історичні науки», у якій виділяються такі підтеми: Історія історичної думки; Джерелознавство; Допоміжні історичні дисципліни; Історія; Всесвітня історія; Історія України (Історія України VI ст. – 60-ті роки XIX ст.; 60-ті роки XIX ст. – початок XX ст.; Україна в XX ст.); Історія окремих областей України та Автономної Республіки Крим; Історія окремих країн Європи; Історія Росії тощо.

З 1961 р. «Літопис книг» виходить двома випусками – головним та додатковим. В основному випуску описуються книги, брошури, довідники, енциклопедії. У додатковому – інструкції, відомчі та інші офіційні матеріали.

Специфічні поточні бібліографічні покажчики публікував «ИНИОН» - Інститут наукової інформації з суспільних наук при АН СРСР. До 1993 р. щороку публікувалися 12 випусків кожної серії.

З 1999 р. в Україні публікуються поточні бібліографічні покажчики авторефератів дисертацій на здобуття вчених ступенів доктора та кандидата наук.

Ретроспективна історична бібліографія – видання, в якому описана історична література, що видавалася протягом тривалого відрізка часу. Як правило, це багатотомні видання або окремі солідні праці.

За радянських часів публікувалися ретроспективні історичні бібліографії. Структура бібліографічного покажчика досить складна – він поділяється на

відділи, періоди, рубрики.

Найбільшим джерелом для складання бібліографічних підручників та покажчиків є бібліотеки.

Наукова бібліотека імені М. О. Максимовича

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України

Національна парламентська бібліотека України

Національна історична бібліотека України

Львівська наукова бібліотека ім. В. С. Стефаника НАН України

Лекція VII

Види й типи бібліографічної продукції

Види бібліографічної продукції

До бібліографічних посібників належать зібрані, систематизовані й опубліковані бібліографічні матеріали. Вони поділяються на види й типи, зумовлені метою, структурою й призначенням бібліографічної продукції.

Серед видової бібліографічної продукції виділяють **універсальні** посібники, які включають дані про друковані матеріали з усіх (або кількох) галузей знань і практичної діяльності людини. До універсальних відносяться також покажчики дисертаційних досліджень.

Галузеві бібліографічні покажчики відбивають літературу окремої галузі знань (з техніки, сільського господарства тощо). До галузевої бібліографії відносяться каталоги книг, які публікуються окремими видавництвами, сприяють швидкому пошуку джерел з окремої спеціальності. **Тематичні** посібники бувають присвячені одній темі або проблемі.

Краєзнавчі посібники інформують читача про праці, пов'язані з окремою місцевістю країни, містом, районом або які присвячені окремій країні.

Залежно від часу видання бібліографічні посібники поділяються на **поточні**, які регулярно інформують читача про нові історичні дослідження; **ретроспективні**, що містять літературу від року до десятків і сотень років; **перспективні** – знайомлять із виданнями, наміченими до випуску. Бібліографічні довідники вбирають у себе опубліковану літературу різної повноти, й тому поділяються на **реєстраційні, основні й додаткові**.

Вибіркові посібники подають літературу не повністю, а по вибору, в основу якого було покладено, наприклад, класовий підхід.

Бібліографічні посібники поділяються за характером опису на **описові** або **сигнальні** та **анотовані** або **реферативні**. До перших відносяться такі, де зафіксовано тільки вихідні дані: автор, назва, місце видання, рік, кількість сторінок. До другого виду належать ті, що відбивають не тільки головні вихідні дані, але й реферують коротенько зміст праці.

Залежно від порядку укладання бібліографічних записів покажчики бувають алфавітними, систематичними, хронологічними тощо. В алфавітному покажчику дослідження розміщуються за алфавітним списком прізвищ авторів або заголовків. Систематичний бібліографічний покажчик характеризується тим, що опис літератури робиться за логічно обґрунтованими групами з класифікацією. У кожній рубриці застосовується також алфавітний принцип опису літератури. Якщо ж в бібліографічному покажчику література розміщена у хронологічному порядку за датою написання або публікації, тоді такий бібліографічний покажчик називається хронологічним.

Типи бібліографічних посібників

При визначенні типу бібліографічного посібника враховується склад внесених до нього видань, методичні та структурні особливості, форма опису матеріалу. Бібліографічний список відбиває вихідні дані по дуже вузькій темі або питанню історичного минулого країни.

Бібліографічний покажчик, на відміну від списку літератури, укладається за прийнятими канонами. Він присвячений певній темі або розділові науки, має вступ, де обґрунтовується його структура, вказується мета й тривалість видання. У покажчику є розділи й підрозділи. Матеріал описується за абеткою в рамках кожного розділу. До нього входять допоміжні покажчики: іменний, тематичний, географічний тощо. Бібліографічний покажчик може бути присвячений окремим особам, цілому колективу, окремій галузі науки, зокрема, історичній. До нього включаються матеріали про наукову та громадську діяльність особи, її біографічні дані. У таких покажчиках виділяються наступні елементи: біографічна довідка, список або огляд найважливіших праць автора,

повідомлення про літературу, де висвітлюється життя і творчий шлях даної особи. Персоналії розташовуються в алфавітному або хронологічному порядку (за датами життя).

У рекомендованих бібліографічних покажчиках виділяються спеціальні типи: пам'ятки, плани, типові каталоги, методико-бібліографічні збірники. Пам'ятка читачеві складається на допомогу широкому читацькому загалу до певних ювілейних дат з окремої тематики. До її структури внесено конкретний матеріал, бібліографічний список літератури. У персональній пам'ятці виділяються такі розділи: коротенька біографія ювіляра, огляд-характеристика найважливіших досліджень чи художніх творів даної особи, список праць про її життя і творчу діяльність. План-читання допомагає студенту не тільки вибрати потрібну літературу, а й передбачає її послідовне вивчення. Це визначає і його характер: не велика кількість літератури, наявність методичних порад. Плани читань є типовими, і видаються великими бібліотеками.

Форми видання бібліографічних матеріалів

Бібліографічні видання публікуються у вигляді книг та брошур. Такі видання прийнято називати бібліографічними. Часто бібліографічні довідники об'єднуються у серійні видання. Вони розробляються для певної групи читачів, мають цільове призначення, серійне оформлення.

Крім таких окремих видань, бібліографічні матеріали публікуються на сторінках журналів та газет, на спеціальних листівках (короткі списки по темі), каталожних картках на книги та статті, на основі яких і ведеться обслуговування читачів.

Друкуються періодичні бібліографічні видання: спеціальні газети, журнали, бюлетені, літописи, календарі пам'ятних дат.

Прикнижковий бібліографічний покажчик, список або огляд вбирають в себе опис рекомендованої або використаної літератури з окремої проблеми. Внутрішні книжкові бібліографічні покажчики – це список літератури з окремої теми, опублікований у кінці книги. Структура його різна. Серед теоретиків і практиків бібліографічної науки виникла думка про поділ бібліографічної продукції на такі рубрики:

1. *Загально-історична бібліографія.*
2. *Бібліографія літератури окремих історичних періодів.*
3. *Бібліографічні покажчики наукової літератури з історії окремих країн.*
4. *Бібліографічні покажчики та посібники, присвячені окремій проблемі.*
5. *Бібліографічні покажчики, присвячені історико-краєзнавчій історії.*

Лекція VIII

Бібліографічні записи, посібники, інформація

Шукаючи потрібну історичну працю, слід, насамперед, звернути увагу на дві її характерні риси: назву та прізвище автора. Необхідно знати й дотримуватися певних вимог, чітко заповнювати прізвище автора й назву твору, які зафіксовані у бібліографічному описі.

Оснoву бібліографічного опису складає набір основних даних: шифр, автор, назва, вихідні дані (місце та рік видання, видавництво), кількісна характеристика (обсяг, кількість сторінок або стовпчиків). Бібліографічний опис видання – це паспорт книжки, її посвідчення. Інша частина запису – анотації або реферати – доповнюють цей паспорт характерними рисами.

Знання правил бібліографічного опису допомагає:

- читати бібліографічні записи, тобто визначити потрібні книги;
- замовляти книги в бібліотеках та книжкових магазинах (картки попереднього замовлення);
- самостійно описувати друковану продукцію, і на цій основі складати для себе списки літератури та особисті картки (для курсових та дипломних робіт);
- проводити самостійний бібліографічний пошук.
- електронна адреса замовлення НБУ ім. В. Вернадського НАН України servis@nbuv.org.ua (Історія. Історичні науки).

Ключем для пошуку потрібної друкованої продукції є знання прізвища автора праці чи статті, або назви дослідження.

Авторське прізвище у більшості випадків подається однаково: спочатку прізвище, а потім ініціали. У картотеках великих бібліотек ім'я та по-батькові завжди розкриваються. Це особливо стосується тих бібліографічних карток, які виготовляє бібліографічна служба даної бібліотеки, як правило, на даровані

примірки.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	У тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Вступне заняття курсу	12	4				8						
Теоретико-методологічні аспекти визначення бібліографії	14	4	2			8						
Становлення та розвиток національної бібліографії України	14	4	2			8						
Проблеми та перспективи українського бібліографознавства в ХХІ ст.	14	4	2			8						
Бібліографічні джерела з історії	14	4	2			8						
Бібліографічні показники з історії	14	4	2			8						
Види й типи бібліографічної продукції	14	4	2			8						
Бібліографічні записи, посібники, інформація	12	2	2			8						
Усього годин	108	30	14			64						
Модуль 2												
ІНДЗ	12	4	3			5						
Усього годин	120	34	17			69						

Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Теоретико-методологічні аспекти визначення бібліографії	2
2	Становлення та розвиток національної бібліографії України	2
3	Проблеми та перспективи українського бібліографознавства в XXI ст.	2
4	Бібліографічні джерела з історії	2
5	Бібліографічні покажчики з історії	2
6	Види й типи бібліографічної продукції	2
7	Бібліографічні записи, посібники, інформація	2
8	Підготовка ІНДЗ	3
Разом:		17

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1	Виконання завдань модулю 1	72
2	Виконання і захист ІНДЗ	10
Разом		82

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ

До кінця семестру студент повинен здати і захистити свою індивідуальну роботу (ІРС). Остання оцінюється максимум в 10 балів і є умовою допуску до заліку. Залік отримують студенти, які набрали за семестр не менше 60 балів.

Розподіл балів, присвоюваних студентам

Модулі	Змістові модулі	Теми	Бали	К-сть балів за змістовий контроль	К-ть балів за модуль
Модуль 1 (поточне тестування)	ЗМ 1	T1	10	40	80
		T2	10		
		T3	10		
		T4	10		
	ЗМ 2	T5	10	40	
		T6	10		
		T7	10		
		T8	10		
Модуль 2 (ІРС)			20	20	20
Сума балів					100

Підсумковий контроль – залік – 60-100 балів.

За кожен пройдену тему (чи дві теми, які доповнюють одна одну) студент отримує максимум до 10 балів. При цьому враховуються такі критерії: 1) присутність студента на лекціях; 2) здатність студента відтворити отриманий на лекціях матеріал; 3) засвоєння студентом матеріалу з-поза лекційного курсу; 4) можливість вільно і творчо використовувати засвоєний матеріал під час відповіді; 5) розуміння термінів і загальна грамотність під час відповіді. Відповідно до цих критеріїв виставляються бали:

9-10 балів – студент не пропустив жодної лекції, вільно відтворює лекційний матеріал, демонструє знання з-поза лекційного курсу, відповідає легко і творчо, демонструє розуміння термінології;

7-8 балів – студент протягом змістового модуля пропустив 1 лекцію, але може відтворити лекційний матеріал, має окрему інформацію з-поза лекцій, відповідає чітко, допускає 1-2 фактичні помилки;

5-6 балів – студент пропустив 2 лекції, відтворює лекційний матеріал в загальних рисах, плутається в термінології і допускає граматичні помилки;

3-4 бали – студент пропустив більше половини лекцій змістового модуля, орієнтується лише в окремих питаннях теми, допускає термінологічні і фактичні помилки;

1-2 бали – студент здає модуль не засвоївши лекційного матеріалу, володіє лише загальним уявленням про предмет, знання термінології практично відсутні.

Загальна сума набраних балів за результатами роботи студентів дозволяє визначити рейтинг кожного студента. Після цього складається шкала переведу оцінок, яка дозволяє перейти до оцінювання за національною шкалою і міжнародною шкалою ECTS (згідно з Положенням про рейтингове оцінювання успішності студентів в Українській академії друкарства від 18 травня 2006 р. – *див. таблицю*).

Таблиця переведу оцінок

Рейтингова оцінка з дисципліни	Оцінка за національною шкалою	Залік за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS
90-100	5 (відмінно)	Залік	A
86-89	5 (відмінно)		B
71-85	4 (добре)		C
61-70	3 (задовільно)		D
60	3 (задовільно)		E
35-59	2 (незадовільно) з можливістю перездачі	Незалік	FX
1-34	2 (незадовільно) з обов'язковим повторним курсом		F

Індивідуальна робота студентів (ІРС)

Протягом семестру кожен студент готує статтю з історичної бібліографії.

Мета: сприяти поглибленому вивченню студентом предмету, розвивати його індивідуальні здібності. **Основні вимоги до виконання ІРС:** стаття має відповідати всім фаховим вимогам, що застосовуються у виданнях Української академії друкарства.

Пропоновані теми статей:

1. Історична бібліографія у сфері документознавства.
2. Бібліографія літописання княжої доби.
3. Бібліографічний опис літопису Самовидця, Г.Граб'янки, С.Величка (*на вибір*).
4. Осип Бодянський як бібліограф.
5. Діяльність Київської археографічної комісії (1843-1921)є
6. Іван Франко як бібліограф.
7. Бібліографія творів М.Грушевського.
8. Діяльність Бібліографічного відділу ВУАН у 1920-ті роки.
9. Бібліографічний опис історичного документа.
10. Проблеми сучасної української історичної бібліографії.

Методи навчання

Лекції із застосуванням ілюстративного матеріалу, семінарські заняття, студентські конференції, індивідуальні завдання, модульний контроль.

Методи контролю

Контроль знань студентів здійснюється на семінарських заняттях шляхом усних або письмових відповідей на питання. У кінці кожного змістового модуля (ЗМ) проводиться модульний контроль у вигляді поточного тестування по кожній з пройдених тем. До кінця семестру студент повинен здати і захистити свою індивідуальну роботу (ІРС). Відповідно до кількості набраних балів студенту виставляється оцінка за нижченаведеною шкалою оцінювання.

Рекомендована література

Алексеева Г. Д. Историческая периодика // Очерки истории исторической науки. – М., 1966. – Т. 4. – С. 262–269.

Бабич В. С. Підготовка бібліотечно-бібліографічних кадрів в Україні // Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку: Матеріали міжвідомчої наук. конф. 12–14 квітня 1994 р. – К., 1995. – С. 18.

Бібліотеки та науково-інформаційні центри України (Електронний ресурс) // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського: веб-портал. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libuk.html>.

Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність: Зб. статей / НАН України. Нац. б-ка України імені В. Вернадського. – К., 2007. – 253 с.

Бібліотекознавство і бібліографія України / М-во культури і мистецтв України. НПБ України. – К., 1999. – Вип. 67: Бібліографічний покажчик за II півріччя 2003 року / Укл. С. Савченко; наук. кер. Є. К. Бабич. – К., 2004.

Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство: Зведений каталог нових надходжень до провідних бібліотек Харкова за 2004 р. / Укл. Л. Глазунова, ред. С. М. Миценко; М-во культури і мистецтв України, ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків, бібліотечне тов.-во. – Х., 2005.

Буран В. Я. Бібліографія: Заг. курс. Навч. посібн. Для культ.-освіт. училищ. – К.: Вища школа, 1984. – С. 43.

Гуменюк М. Українські бібліографи XIX – початку XX ст. – Х., 1969. – 182 с.

Диомидова Г. Н. Библиография: Общий курс. – М., 1978. – 240 с.

Диомидова Г. Н. Библиографоведение: Учебник для сер. проф. учебных заведений. – СПб.: Профессия, 2002.

Жук В. Бібліографічне відображення розвитку бібліотекознавства в Україні // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 6. – С. 12–13.

З історії книги та бібліографії: зб. наук. праць / АН УРСР. Львів. Наук. б-ка ім. В. Стефаника. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 70.

Історична бібліографія: Курс лекцій і методичних матеріалів

для магістрів історичного факультету / Укладач: д. і. н., проф. Казьмирчук Григорій Дмитрович / Ред. к. і. н., доц. С. В. Набока. – 4-е вип. та доп. – К.: ПП «КП УкрСІЧ», 2013. – 183 с.

Казьмирчук Г., Казьмирчук М. Бібліографія історична // Спеціальні історичні дисципліни: Довідник: навч. посіб для вищ. навч. закладів. – К., 2008. – С. 54–61.

Казьмирчук Г. Д. Історична бібліографія: курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичного факультету. – К., 2012. – 160 с.

Кароєва Т. Р. Історична бібліографія: навч. посібник. – Вінниця, 2012. – 157 с.

Королевич Нінель Федорівна. Українські бібліографи ХХ століття: Навчальний посібник для інститутів культури. – К.: Книжкова палата України, 1998. – 327 с.

Кріль М. М. Історична бібліографія в радянській Україні: організаційний розвиток // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Книгознавство, бібліотекознавство та інформ. технології. – 2005. – № 1. – С. 32–45.

Лиханова І. Національна бібліографія України на сучасному етапі // Київська старовина. – 2003. – № 3. – С. 85–89.

Михайло Драгоманов: Бібліографія (1861-2011) / Упоряд.: М. О. Мороз, В. А. Короткий (керівник авторського колективу), І. І. Тіщенко, І. С. Гриценко, С. І. Білокінь. – Дрогобич: Коло, 2011. – 740 с.

Михайлова Г. М. О некоторых проблемах исторической библиографии / Г. М. Михайлова // Труды Ленингр. ин-та культуры им. Н. К. Крупской. – 1967. – Т. 18. – С. 303–313.

Наукові бібліотеки України: довідник / Відп. ред. О. С. Онищенко; укладач А. А. Свобода. – К., 2004. – 472 с.

Нестеренко В. І. Історія наукової бібліотеки Київського університету ім. Т. Г. Шевченка // Бібліотечний вісник. – 1994. – № 5–6. – С. 30–33.

Острой О. С. Библиографическое и справочное пособие – исторический источник // Историко-библиографические исследования: сб. – СПб., 1992.

Парфенов И. Д. Основы исторической библиографии / И. Д. Парфенов. – М., 1990. – 111 с.

Провідні бібліотеки України: довідник / Уклад.: В. Г. Дригайло, Є. М.

Шмельов. – К.: Шмельов В. Є., 2007. – 152 с.

Скарбниця історичної книги: Інформаційний лист-путівник по Державній історичній бібліотеці УРСР / Підготували: Комська А. М., Лазебний Л. Л. – К., 1987. – 12 с.

Сороковська С. В. Українська радянська історична бібліографія / С. В. Сороковська. – К., 1980. – 124 с.

Центральная научная библиотека им. В. И. Вернадского Академии наук Украинской ССР. Краткий путеводитель. – К., 1989.